

MED OBLAČENJEM IN KOSTUMIRANJEM

Terminološki orehi ali: kaj je kaj?

Izrazi kot so *noša*, *obleka*, *oblačila*, *oblačilni videz* pomenijo eno in isto; teoretično njihova uporaba za opisovanje podobe katerih koli družbeno, zgodovinsko ali geografsko določenih skupin ni sporna. A izraz *noša* zaradi nekaterih v praksi ustaljenih besednih zvez pogosteje vežemo na večinsko, tj. kmečko prebivalstvo predindustrijske dobe (*kmečka noša*, *ljudska noša*), za druge družbene, historične ali funkcionalne različice pa raje uporabljamo bolj nevtralne temeljne izraze (npr. *plemiški*, *meščanski*, *delavski oblačilni videz* ipd.; *delovna*, *pražnja*, *poročna obleka* ali *oblačila* ...). Terminološko zagato lahko ustvari raba izraza (*slovenska*) *narodna noša*, ki je v resnici priložnostna preobleka (*pripadnostni kostum*) za izražanje ozaveščene narodne oz. nacionalne identitete. Oblačila, prirejena za gledališke, filmske, karnevalske in odrske nastope in s tem tudi nastope folklornih skupin, splošno poimenujemo *kostumi*, kajti njihov namen je delovati prepričljivo na igralce in gledalce, kadar nastop vključuje poustvarjanje določenih zgodovinskih, družbenih, krajevnih ipd. razmer. *Noša* lahko pomeni isto kot »obleka« v širšem smislu besede, tudi »oprava« in »oblačilni videz«. Teoretično uporaba izraza za opisovanje podobe katerih koli družbeno, zgodovinsko ali geografsko določenih skupin ni sporna, a zaradi nekaterih v praksi ustaljenih besednih zvez izraz *noša* pogosteje vežemo na kmečko prebivalstvo predindustrijske dobe (zato tudi *kmečka noša*, *ljudska noša*, redkeje tudi *narodna noša*, kadar izraz »narod« razumemo v pomenu »ljudstvo«, »množica«). Za druge družbene in historične danosti pa raje uporabljamo bolj splošne izraze brez konotacije: *obleka*, *oblačila*, *oblačilni videz* (npr. *plemiški*, *meščanski*, *delavski oblačilni videz* ipd.; *delovna*, *pražnja*, *poročna obleka* ali *oblačila* ...). *Obleka* v širšem pomenu besede lahko pomeni zunanjo podobo, videz – torej isto kot oblačilni videz (če izraze primerno opremimo z razlago o razširjenem pomenu, kot to velja za oblačilni videz). V ožjem pomenu besede gre za oblačilne kose nasploh (oblačila), lahko pa tudi za točno določena oblačila (npr. žensko obleko v celem oz. moško večdelno oblačilo – hlače, suknjič, telovnik). *Oblačenje* označuje ravnanje z oblačili v smislu izbire, vzdrževanja in uporabe obleke. Bolj kot fizični vidiki oblačenja so pomembni družbeni vidiki, predvsem pomeni sporazumevanja in identifikacije. Za oblačenje v smislu ponavljajočih se vedenjskih vzorcev je mogoče uporabljati tudi izraz *oblačilne prakse*. *Oblačilni videz* označuje vse, kar se na nekom stvarnega vidi, torej vse, kar nosimo ali kar imamo v celoti na sebi.

V ožjem pomenu besede označuje oblačila, v širšem pa še vsakovrstne dodatke, pričesko, ličenje, telesno snago in nego, kajenje ... *Oblačilna kultura* je teoretski pojem; zajema vedenje o oblačilnem videzu, dopolnjeno s spoznanji o dejavnikih, ki vplivajo na to zunanjo obliko in ki so pogoj zanjo. Pri tem gre za gospodarske, družbene, politične in kulturne dejavnike ter za odnos ljudi ali skupine ljudi do oblačilnega videza. *Moda* je splošno kulturno-oblikovalsko načelo, ki zajema številna področja človekovega življenja, ne le oblačenje, se periodično spreminja in je bolj ali manj obvezujoča. Prilagaja se zahtevam družbe, tako da oblikuje vzorec posnemanja, ki mu družbene skupine in posamezniki tako ali drugače sledijo. Moda torej ponuja socialno oporo pri izenačevanju in razločevanju obenem. *Oblačilna moda* je zelo primeren (in relativno dostopen) medij, s katerim družbene skupine in posamezniki vzdržujejo ali celo ustvarijo svoj položaj v družbi. V etnologiji razumemo modo tudi kot družbeno vzgojo okusa in primernosti.

Narodna noša je izraz dveh različnih pomenov: beseda »narodni« je lahko v besedni zvezi uporabljena v pomenu »ljudski« (nem. *volks*, angl. *folk*), in tedaj sodi v polje oblačenja, ne kostumiranja. Poleg tega pa se izraz pogosto uporablja tudi v navezavi na pripadnostne kostume, oblikovane po zgledu preživetih oblik kmečkega oblačenja iz predindustrijskega obdobja (poimenovanih tudi ljudske noše), s katerimi so bili tesno povezani procesi ozaveščanja slovenstva in formiranja slovenskega naroda v drugi polovici 19. stoletja. Da bi tak kostum, prepoznan in izrabljan kot identifikacijski simbol ozaveščenega slovenstva, razmejili od oblikovno-geografskih različic ljudskih noš iz prve polovice 19. stoletja (in prej), so sintagmi »narodna noša« dodajali nerodno predpono »t. i.« ali jo pisali v kurzivi. Z vpeljavo ločevalnega izraza (*pripadnostno*) *kostumiranje* kot specifično simbolnega in oblikovno stiliziranega odvoda od običajnega oblačenja lahko t. i. narodni noši ustrezno rečemo tudi (*pripadnostni*) *kostum*, natančneje *slovenski narodni kostum*, v povezavi z državnostjo tudi *slovenski nacionalni kostum*. *Pripadnostni kostum* je splošni izraz za različne identitetne kostume, torej priložnostne identitetne preobleke, s katerimi nosilec ali skupina simbolno izkazuje in vzpostavlja skupinsko pripadnost, temelječo na geografskem, etničnem, družbenem, kulturnem ali kakem drugem kriteriju. Ta pripadnost je v izbranih okoliščinah zavestno potisnjena v ospredje, pri tem pa ne zakriva osebne prepoznavnosti. Izraz *pripadnostni*

* Janja Žagar, dr. etnoloških znanosti, kustosinja za oblačilne in tekstilne zbirke, muzejska svetnica, Slovenski etnografski muzej; janja.zagar@etno-muzej.si.

** Bojan Knific, dr. etnoloških znanosti, muzejski svetovalec, Tržiški muzej; bojan.knific@guest.arnes.si.

kostum tako lahko ustrezno nadomešča rabo izrazov kot so npr. gorenjska / koroška / belokranjska / zgornje savinska / tržaška / goriška / ziljska / ... noša, kajti pripadnost prostoru je v tem primeru ključna informacija sporočila.

Od ljudskih noš do pripadnostnih kostumov

Viri, ki bi neposredno pričali o oblačenju ljudi na današnjem slovenskem ozemlju pred 15. stoletjem, se skoraj niso ohranili. O starejših načinih oblačenja je mogoče sklepati iz splošnih in vsaj do neke mere primerljivih razmer, ki so povezovale srednjeevropski prostor, in iz redkih arheoloških najdb. Viri poznejšega nastanka omogočajo bolj zanesljive ugotovitve, čeprav nam narava posamičnih skupin virov, načini in okoliščine njihovega nastajanja in selektivnega ohranjanja, pa tudi narava posploševanja v spoznavnem procesu narekujejo previdnost pri interpretaciji. Ohranjeni viri iz 15. in 16. stoletja nam nudijo vpogled v prevladujoče oblačilne sestavine in nekatere stanovsko pogojene razlike v oblačenju. Bolj številni in raznovrstni viri iz 17. in 18. stoletja omogočajo poleg tega še ugotovitve o regionalnih razlikah v oblačenju večinskega, torej kmečkega prebivalstva. Še zgovornejši v tem smislu so viri iz 19. stoletja, saj so pogosto natančneje krajevno, časovno in družbeno določljivi. Ker so viri za drugo polovico 19. in za 20. stoletje številni in raznovrstni, omogočajo vpogled v mnoge različice in nadrobnosti oblačil, pa tudi v individualne oblačilne izbire. Oblačilni videz plemstva na Slovenskem ni izražal deželnih ali regionalnih posebnosti; oblikoval se je pod vplivom večjih evropskih modnih centrov – povečini s posredništvom nemškega severa ter s stiki s plemstvom drugih dežel in trgovskimi stiki med evropskimi deželami. Modni zgled meščanov je bilo plemstvo, a mu v stanovsko deljeni družbi niso mogli povsem slediti. Njihova izbira oblačil, materialov in dodatkov je morala biti v mnogo večji meri kot pri plemstvu prilagojena delovnim okoliščinam njihovih poklicev. Tudi oblačilni videz meščanov na Slovenskem ni izkazoval vidnejših pokrajinskih različic. Oblačilni videz kmečkega prebivalstva se je razlikoval od takšnega modno poenotenega plemiškega in meščanskega videza. Zaradi geografsko omejenih vsakodnevnih stikov in vplivnih gravitacij ter samozadostnih načinov preživljanja so se v oblačenju kmečkega prebivalstva oblikovale regionalne različice, imenovane tudi ljudske noše. Razmejitve med oblačilnimi različicami niso temeljile na mejah administrativne narave, zato so podobnosti s sosednjimi pokrajinami razumljive. Ob koncu 18. in v prvi polovici 19. stoletja lahko v oblačilnem videzu kmečkega prebivalstva glede na temeljni kraj ločimo tri regionalne oblačilne tipe: *alpskega* (v osrednjem, zahodnem, severnem in deloma vzhodnem delu slovenskega etničnega območja), *panonskega* (v severovzhodnem, jugovzhodnem in južnem delu slovenskega etničnega območja) in *sredozemskega* (v jugozahodnem in deloma južnem delu slovenskega etničnega območja). Razlike med njimi

so nastale zaradi različnih gravitacij in vplivov; njihove značilnosti jih povezujejo s sočasnimi oblačenjem kmečkega prebivalstva sosednjih dežel. Osnovne tipe so dopolnjevale nekatere območne posebnosti in vmesne (mešane) oblike, še bolj pa seveda funkcionalne različice ter različice, ki so jih narekovala starostne, stanovske, premoženjske in poklicne pripadnosti ljudi.

Alpski oblačilni tip je bil razširjen na Gorenjskem, Koroškem, Notranjskem, na delu Dolenjske (do Kostanjevice), na Štajerskem (razen v vzhodnem delu) in na Primorskem (razen v Slovenski Istri in v okolici Trsta – v vaseh severno in vzhodno od Boršta). Oblikovno je bil ta oblačilni tip najbližji oblačenju kmečkega prebivalstva v Srednji Evropi tistega obdobja. Znotraj bolj ali manj enotnega tipa so obstajali v raznih predelih različici, vidnejši predvsem v oblačenju žensk. Podoba moških na tem območju je bila precej enotna, večje razlike so le v hlačnih krojih. Dokaj priležno krojene podkolenske hlače so bile iz sukna, barvnega platna ali irha, prestižnejši kosi so bili okrasno prešiti. V tržaški okolici širše krojenih hlač pod koleno niso zavezovali. Platnena srajca s prsnim razporkom je bila pogosto brez ovratnika. Telovnik iz sukna, po možnosti z vrsto velikih kovinskih gumbov, je bil obvezen kos praznje in delovne oprave. Od pokrival so poznali širokokrajne klobuke iz polsti ali slame, pozimi pa kučme ali polhovke. V omejenem obsegu so pod klobukom glavo pokrili še z dolgimi svilenimi ali bombažnimi kapami z visečim okrasnim cofom. Od obuval so bili v rabi nizki čevlji in visoki škornji, ki so jih nosili z ali brez nogavic (modre ali bele, pletene ali valjane iz domače volne, ponekod bombažne). Redkejši so bili visoki čevlji, kot delovno obuvalo so služile cikle. Dodatek praznični opravi so bile pisane, najpogosteje svilene ovratne rute, ponekod so si premožni kmetje naredili še rdeč trebušni pas. Od vrhnjih zimskih oblačil so se uveljavili suknjiči in kožuhi (zlasti na Kranjskem in Koroškem), redkeje tudi dolge suknje. Plašči so bili v tem času med kmeti redki, z volno vezeni ali z usnjenimi aplikacijami krašeni kožuhi pa so veljali za dragocenost, ki je krasila nekatere premožne kmečke gospodarje.

Ženski alpski oblačilni tip ima precej notranjih različic, opaznih v krojih srajc, dolžini in gubanju kril in obliki pokrival. Kratka bela platnena srajca (*rokavci*) z dolgimi rokavi je bila pogosto krojena brez ovratnika, pač pa so imele ženske srajce v Zilji večji ovratnik z drobnimi naborki. Prek bele srajce so nadele ženske krila s prišitim životcem, ki se je spenjal ali zavezoval na prsih in jih s tem podpiral. Krilo je segalo do gležnjev, razen pri Ziljankah, kjer je segalo do kolen. Životek je bil večinoma iz drugega blaga kot krilo; posebej dragoceni so bili životki iz brokata z okrasnimi žametnimi trakovi. Dopolnilo praznji in delovni obleki je bil dolg, širok in nabran predpasnik – v 18. in na začetku 19. stoletja bel, pozneje vedno pogosteje moder, črn ali pisan. Poročene ženske so imele pokrite glave z belimi, tudi belovezenimi rutami (pečami) oz. z

Kmeta iz okolice Smlednika na Gorenjskem. Po akvarelu F. K. Goldensteina (Carniolia 1844).

različno oblikovanimi avbami z mehkim ali trdim oglavjem. Koroške avbe so imele obliko majhne glavi priležne črne kape, ziljski *pintl* pa je imel obliko avbe zavijače z bogatim naborom blaga, ki je obkrožal obraz. Dekleta so imela nepokrite lase, spletene v eno ali dve kiti, za praznike pa si okraševala lase s trakovi in z drugim naglavnim okrasjem. Od dodatkov prazničnega, tudi prestižnega značaja gre omeniti kovinske pasove (*sklepanci*) ter usnjene pasove s kovinskimi zakovicami ali z vezeno iz pavjih peres. Ženska obuvala so bili nizki čevlji in škornji, za vsakdanje in delovne priložnosti pa tudi lesene cokle. Za toplejša vrhnja oblačila so uporabljali kratke špenzerje in daljše jope iz sukna, redkeje pa priležno krojene kožuhe in suknje.

Sredozemski oblačilni tip (včasih poimenovan tudi *primorski* ali *mediteranski tip*) je bil prisoten v Slovenski Istri, Brkinih in nekaterih vaseh v okolici Trsta (Škedenj, Mačkolje, Dolina, Boljunec, Boršt). Posebnosti so vidne predvsem v oblačenju žensk, ki ga določa dolgo srajčno oblačilo. Kroj tunike z rokavi ima nekaj srednjeveških potez in je vezan na Sredozemlje; žal so viri precej skopi. Oblačenje moških v sredozemskem tipu je blizu alpskemu, le da so podkolenske hlače širše. Zimske hlače kmetov v Istri in Brkinih so bile tudi dolge, priležno krojene iz belega sukna, pošite z okrasnimi vrvicami. Kratki suknjiči z rokavi so bili v okolici mest iz finega volnenega blaga, telovniki pa iz temnih ali svetlih tovarniških tkanin, lahko so se dvoredno zapenjali. V Istri in Brkinih so bili telovniki, suknjiči in tudi daljše suknje iz grobega rjavega sukna,

Kmeta iz okolice Prema na Krasu. Po akvarelu F. K. Goldensteina (Carniolia 1844).

z našitimi drugobarvnimi obroboami. Od obuval so poznali nizke čevlje na zavezovanje ali na zaponko, v Istri in Brkinih tudi opanke, z belimi ali modrimi nogavicami.

Obleko žensk je sestavljala dolga ravna in v pasu nerezana spodnja srajca iz platna, s širokimi dolgimi rokavi, ki so bili lahko okrašeni z barvasto vezeno in čipkastim vstavkom. Čeznjo so nosile ženske dolga brezrokavna, spredaj prerezana oblačila.

Spodnji *kamižot* je bil iz belega, zgornji pa iz belega, rjavega ali črnega platna ali bombažnega blaga; vzdolžno ročno gubanje je lahko krasilo pražnja oblačila od prsi oz. srede hrbtna navzdol. Oblačila so bila lahko prepasana s široko krojenim predpasnikom temnejših ali svetlejših barv, vrhnja oblačila pa z volnenim pasom. Obuvala so bila nizka – obuvali so čevlje, v Istri in Brkinih tudi opanke. Od pokrival je bila običajna le belo vezena peča, enaka je tudi ramenska peča; slednjo so v okolici Trsta proti koncu 19. in v začetku 20. stoletja nadomestile svilene ramenske rute (*krponi*) ali prečno progasti šali (*turke*). Zimsko oblačilo Istrank je bila rjava suknja z rokavi ali brez, premožnejše ženske pa so nosile suknje iz črnega volnenega blaga.

Panonski oblačilni tip je bil razširjen v Beli krajini, na jugovzhodnem Dolenjskem (do Kostanjevice), na vzhodnem Štajerskem in v Prekmurju. Oblačenje moških in žensk se je od ostalih dveh oblačilnih tipov bistveno razlikovalo. Zaradi nebarvanega platna, ki je bilo do 70. let 19. stoletja poglaviti material moških in ženskih oblačil, se je za ta tip oblačenja uveljavil izraz »bela noša«. Po mate-

Ženitovanjska skupina (starešina, nevesta in dekle) iz Poljanske doline ob Kolpi. Po akvarelu F. K. Goldensteina (Carniola 1844).

rialu in kroju je najbližji oblačilom sosednjih Madžarov in Zagorskih Hrvatov, pa tudi Čehom, Slovakom in južnim Poljakom. Panonski oblačilni tip nima prav mnogo notranjih različic, pač pa se v mnogih variantah meša z alpskim oblačilnim tipom. Oblačenje moških je določalo oblačenje platnene srajce (*robača*) in dolgih, širokih platnenih hlač (*gače*, *bregeše*), pozimi tudi suknenih priležnih belih hlač z barvastimi okrasnimi vrvicami. Dolgo srajco so praviloma nosili prek platnenih hlač, vendar zataknejo za pas suknenih zimskih hlač. V Beli krajini so srajco prepasali z usnjenim pasom (*čemer*) ali z enakim tkanim pasom kot ženske. Skoraj obvezna sestavina je bil telovnik iz belega, temnega, rdečega, zelenega ali modrega sukna. Od zimskih vrhnjih oblačil so poznali bele sukne jopiče, suknjiče, suknje (*čoh*); na vzhodnem Štajerskem in v Prekmurju tudi sukne plašče (*gabani*), izdelane po madžarskem in hrvaškem vzoru, ter črne ali bele kožuhe. Pokrivali so se s črnimi klobuki, tudi s kapo brez krajcev iz rdečega sukna ali polsti. Za delo so obuli opanke ali cikle, za praznik pa škornje ali nizke čevlje.

Obleka žensk je bila dvodelno krojena: bela platnena srajca (*rokavci*) in belo platneno krilo (*robača*, *janka*). Med Muro in Dravo so nosile kmetice tudi barvana platnena ali volnena krila. Krojno posebnost predstavlja ženska srajca v Poljanski dolini, ki je krajša, z dolgim, po hrbtu visečim

Pražnje oblečena kmečka družina iz Bohinjske Bistrice, 1910 (Fototeka Slovenskega etnografskega muzeja).

nagubanim (*krišpanim*) ovratnikom in z rokavi, krašenimi s prečnimi gubami; podobne prečne gube so krasile tudi pražnja krila. Podobo žensk je dopolnjeval bel platnen predpasnik (*zastor*) in tkan pas živih barv ali črn (*tkanica*, *rep*). Pod platnenimi rutami so si poročene ženske zakrile lase še z mehкими pokrivali različnih oblik, le v Poljanski dolini so nosile koničasto pokrivalo (*pocelj*) brez vrhnje rute. Pred zimskim mrazom so se zavarovale z dolgimi ali krajšimi oblačili iz sukna (*zabunci*) ali kožuhovine. Od obuval so bili v rabi škornji, opanke in nogavicam podobna obuvala iz volne z ojačanim podplatom, kot pražnje obuvalo usnjeni čevlji.

V drugi polovici 19. stoletja so se opisane regionalne različice zaradi velikih družbenih in gospodarskih sprememb, tehnološkega razvoja in prometnih povezav postopoma izgubile in se umaknile drugačni, pod vplivom mest oblikovani poenoteni oblačilni modi, ki se je nato spreminjala približno na enak način kot v celotnem evropskem prostoru. Spremembe v oblačilnem videzu kmečkega prebivalstva so bile postopne: skozi uvajanje cenejših industrijskih tkanin z drugačno barvno in vzorčno podobo, nato s spremenjenimi (modnimi meščanskimi) kroji. Sprememb so bila najprej deležna pražnja oblačila, vodilni pri uvajanju novitet pa so bili premožni, mlajši in tisti, ki so si zaslužek večali z (dopolnilnim) nekmečkim delom. V krojnem

Skupinska fotografija s procesije t. i. narodnih noš v Ljubljani, 1908 (Fototeka Slovenskega etnografskega muzeja).

smislu so se v drugi polovici 19. stoletja in na začetku 20. stoletja ženska oblačila poenotila na dvodelno krojeno oblačilo (dolgo široko krilo na pas in oprijet zgornji del z rokavi), barvite naglavne rute in široko nabrana spodnja krila. Moško obleko so sestavljale dolge hlače, suknjič, telovnik, srajca in klobuk. Številni ohranjeni pisni, slikovni in predmetni viri dokazujejo obilje individualnih oblikovnih različic omenjene poenotene oblačilne mode.

Oblačenje kmečkega prebivalstva je bilo zanimanja oblaštikov deležno že v razsvetljenstvu, predvsem v okviru deželnih posebnosti, resursov in podpiranja domačega gospodarstva. Obdobje romantike je zanimanje za kmečko kulturo, vključno z jezikom, oblačenjem in izročilom, odelo v spremenjen odnos izobraženstva do narave in tej najbližjega življenja kmečkega prebivalstva. Zanimanje za oblačenje kmečkega prebivalstva se je povečalo tudi v okviru narodnobudiljskega gibanja zadnjih nekaj desetletij 19. stoletja. Takrat mu je bil pripisan simbolni pomen spodbujanja in izražanja slovenske narodne zavesti in pripadnosti. V tem procesu se je oblikoval slavnostni kostum za priložnostno slavnostno preoblačenje, ki so ga poimenovali *narodna noša* (v stroki uporabljamo termin »pripadnostni kostum«). Oblikovne zglede je poiskal v oblačenju kmečkega prebivalstva prve polovice 19. stoletja, ker je bilo to v nasprotju s plemiči in meščani v celoti slovensko. Na oblačenje kmetov naj ne bi vplivalo tuje okolje, medtem ko je na plemiško in meščansko oblačilno modo pri nas vplivala evropska, predvsem nemška moda. Slovenskim meščanom, ki so se z *narodno nošo* (kostumom) navzven kazali kot Slovenci, se je v času taborskega gibanja pridružilo tudi kmečko prebivalstvo. V dobro poldrugo stoletje dolgem razvoju se je na Slovenskem najbolj uveljavila različica *narodne noše* (kostuma), ki se je zgledovala po alpskem oblačilnem tipu, najpogosteje po praznjem oblačenju kmečkega prebivalstva na Gorenjskem.

Zakaj se je zgledovala prav po praznjem oblačenju kmečkega prebivalstva na Gorenjskem? V času narodnega prebujanja se je narodna zavest navezovala na družbeno

predstavo o prostoru, kjer je narod doma in kjer ima svoje korenine. Tako so bili Bled, Bohinj in Triglav s širšo okolico, skupaj s podobo tukajšnjega oblačenja kmečkega prebivalstva, v ospredju zanimanja tistih, ki so slednjega interpretirali v imenu slovenstva. *Gorenjska noša* je pridobila simbolni pomen vseslovenskega – v poljudni rabi je tako dobila tudi razširjeno ime: *slovenska narodna noša*.

Skupinska fotografija s procesije t. i. narodnih noš v Ljubljani, 1908 (Fototeka Slovenskega etnografskega muzeja).

S tako tvorjenim kostumom so bile obeležene narodnobudiljske manifestacije, slavlja ob sprejemih pomembnih ljudi in pomembnih dogodkih, procesije ipd. Tovrstna preobleka je postala priljubljena dekoracija na raznih shodih, procesijah, državnih in cerkvenih slavnostih, prireditvah ipd. V začetnih fazah so tovrstne kostume sestavljali iz ohranjenih oblačil različnega izvora. Pozneje so bili poustvarjeni na novo, z zgledovanjem po starem. Pri tem je prišlo do oblikovnih stilizacij, do bogatenja uporabljenih materialov, barv in bleščečih dodatkov ter do bolj ali manj samodejnega uniformiranja. V vsakdanjih oblačilnih razmerah takšne uniformnosti ni bilo nikoli.

Nekakšna pravila o tem, kaj je v *slovenski narodni noši* (kostumu) pravilno in pristno, so se oblikovala prav skozi prakse kostumiranja, so pa mnogokrat odstopala od preteklih stvarnosti. Posamezni statusni in izjemni elementi

Meščanska družina v t. i. narodni noši, Ljubljana, konec 20. let 20. stoletja (Fototeka Slovenskega etnografskega muzeja).

preteklega oblačenja kmečkega prebivalstva so bili povzdignjeni v obvezno sestavino ali pa so bili preprosto vpepljeni iz meščanskega oblačilnega nabora (npr. zlata avba z vrhom, peča s petelinom, sklepanci, marele, čipkasti robčki, cvetlični šopki, nakit, čevlji s paščkom; pri moških nadkolske irhaste hlače z belimi spodnjicami, ramenske rute, verižice za ure, jahalni škornji, pipe itd.).

Stilizirana podoba slovenske narodne noše na razstavnih lutkah (iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja).

Ta na novo izumljena pravila so med svetovnimi vojnami utrjevala tekmovanja z ocenjevanjem »pristnosti narodnih noš«, enako tudi umetniška prizadevanja nekaterih takratnih sodobnikov (npr. Saše Šantla in Maksima Gasparija), ki jih še danes nekateri razumejo kot primarni vir. Noben od pripadnostnih kostumov pri nas sicer ni bil uradno razglašen za vseslovenski identitetni simbol. Glede na vlogo v zgodovinskem procesu ozaveščanja in razmejevanja slovenstva od drugih narodov in etnij bi lahko imel takšno reprezentančno in simbolno nalogo gorenjski pripadnostni kostum, saj je med vsemi različicami razvil najbolj izrazit in splošno sprejet pomen vseslovenskega. Posledica tega

je bilo tudi uveljavljanje poljudnega imena s prostorsko razširjenim pomenom: *slovenska narodna noša*. Tak pripadnostni kostum je bil že v 19. stoletju uporabljan tudi ob državnih slavnih, sprejemih cesarja ali cesarjeve družine, sprejemu tujih državnikov ipd. V razmerah slovenske državnosti bi lahko imela ta oblika vlogo in pomen *slovenskega nacionalnega kostuma*. V 20. stoletju, posebej med obema svetovnimi vojnami, so se omenjeni različici *narodne noše* pridružile tudi druge. Za priložnostne preobleke pevskih zborov, gledaliških skupin, pa tudi kot kostum za procesije, meddržavne sprejeme, proslave, nekatere praznike ipd., so se razvili novi in novi po geografskem kriteriju razločevalni kostumi – pokrajinski pripadnostni kostumi, poimenovani *belokranjska*, *primorska*, *štajerska*, *koroška* itd. (*narodna*) *noša*. Vsak od njih se je zgledoval po različicah oblačenja kmečkega prebivalstva v prvi polovici 19. stoletja, a obenem doživljal proces oblikovnih stilizacij. Po 2. svetovni vojni se je nabor pripadnostnih kostumov dopolnjeval še z ožje lokalnimi različicami. Kot spremljevalci folkloriziranih poustvarjalnih in turističnih prireditev še danes sooblikujejo zavest lokalne pripadnosti, na državnih in meddržavnih prireditvah pa igrajo simbolno vlogo pripadnosti narodu in državi.

Folklorna skupina iz Dragatuša v Beli krajini, 2004 (Fototeka Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti).

Posebno močan identifikacijski pomen so imeli in imajo še danes ti kostumi za Slovence, ki živijo na slovenskem etničnem ozemlju zunaj matične države. Podoben pomen kot pri zamejcih imajo tudi pri predstavnikih slovenske diaspore po svetu. Kostumi, ki se zgledujejo po različicah oblačenja kmečkega prebivalstva v 19. stoletju ali pa kar po poustvarjenih pripadnostnih kostumih, so simbolni nosilci zavesti o povezavi z domovino, obenem pa pomenijo simbol drugačnosti, ne le za prvo, pač pa tudi za naslednje generacije Slovencev po svetu.

Ženski v kostumski preobleki iz Šklednja pri Trstu, okoli 1950 (Fototeka Slovenskega etnografskega muzeja).

Folklorna skupina slovenskih izseljencev iz Avstralije, okoli 2000 (Fototeka Slovenskega etnografskega muzeja).

Kostumiranje na odru ali kostumiranje ob raznih prireditvah omogoča lažje vživljanje v rekonstruirane zgodbe, razmere in osebe. Veselje do kostumiranja pri aktivnih udeležencih in veselje do pisanih turističnih atrakcij pri opazovalcih sta združeni v različnih sprevodih in podobnih tematskih prireditvah v sodobnosti.

Razen v omenjenih simbolnih načinih rabe pripadnostnih kostumov se posamezni elementi preteklega oblačenja kmečkega prebivalstva bolj ali manj uspešno vključujejo

Folklorna skupina iz Rogatca na srečanju folklornih skupin v Ormožu, 2005 (Fototeka Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti).

Dnevi narodnih noš in oblačilne dediščine v Kamniku, 2005 (Fototeka Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti).

tudi v sodobno modno oblikovanje, pri čemer so materiali, kroji, barve in vzorci podrejeni sodobni uporabi. Podobnim procesom je mogoče slediti tudi v vseh drugih državah, kjer je (domač ali tuj, »eksotičen«) »etno slog« ena od vzporednic modne ponudbe; na ravni vsakdanje rabe je izbira tovrstnega sloga bolj stvar osebnega okusa kot izraza pripadnosti.

